

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”
CLUJ-NAPOCA**

**TEOLOGIE, EDUCAȚIE ȘI CULTURĂ
ÎN OPERA RELIGIOASĂ A ȘCOLII ARDELENE
STUDIUL DE CAZ: SAMUIL MICU**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC GRADUL I
DR. IOAN CHINDRIȘ**

**DOCTORAND:
DR. FLORICA-ELISABETA NUȚIU**

CUPRINS

INTRODUCERE	5
I. UNIREA CU ROMA ȘI SCHIMBAREA STATUTULUI CIVIL ȘI RELIGIOS AL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA	13
II. PRECURSORII ȘCOLII ARDELENE	24
II.1. EPISCOPUL INOCHENTIE MICU- KLEIN.....	24
II.2. EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON.....	37
II.3. EPISCOPUL ATANASIE REDNIC.....	54
II.4. EPISCOPUL GRIGORE MAIOR.....	59
III. ȘCOALA ARDELEANĂ – VALENȚE ILUMINISTE EUROPENE ȘI PARTICULARITĂȚI CULTURAL - RELIGIOASE NAȚIONALE	71
IV. SAMUIL MICU	108
IV.1. REPERE BIOBIBLIOGRAFICE.....	108
IV.2. SAMUIL MICU – TEOLOGUL.....	121
IV.2.1. OPERE TRADUSE.....	121
IV.2.1.1. TEOLOGIA MORALICEASCĂ SAU BOGOSLOVIA, BLAJ, 1796.....	121
IV.2.1.2. TEOLOGIA DOGMATICĂ ȘI MORALICEASCĂ DESPRE TAINÉ PRESTE TOT BLAJ, 1801.....	137
IV.2.1.3. TRADUCERI DIN SFINȚII PĂRINȚI.....	139
IV.2.1.4. CĂRȚI DE PIETATE.....	143
IV.2.2. OPERE ORIGINALE.....	151
IV.2.2.1. DE DETORIILE CINURILOR CĂLUGĂREȘTI.....	152
IV.2.2.2. TEOLOGIE SAU CUVÂNTARE DE DUMNEZĂU. DE DESCOPERIREA DUMNEZĂIASCĂ TOMUL I, VIENA, 1798.....	153
IV.3. OPERA DIDACTICĂ ȘI DE EDUCAȚIE PUBLICĂ A LUI SAMUIL MICU.....	170
IV.4. CONTRIBUȚIA LUI SAMUIL MICU LA CULTURALIZAREA MASELOR.....	181
IV.4.1. ACTIVITATEA ISTORICĂ.....	181
IV.4.2. ACTIVITATEA FILOLOGICĂ.....	191
IV.4.3. ACTIVITATEA LITERARĂ.....	195
IV.4.4. ACTIVITATEA LEXICOGRAFICĂ.....	199
CONCLUZII	204
BIBLIOGRAFIE	212
ANEXE (ÎN VOLUMUL AL II-LEA)	

Cuvinte cheie:

Teologie, educație, cultură, Școala Ardeleană, Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, arhieriei Blajului, Inochentie Micu-Klein, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigore Maior, descoperire dumnezeiască, teologie morală.

Spiritualitatea unui popor, în mare parte, se află teaurizată în scrierile sale. Trecutul vechilor cărți religioase românești se împletește cu al poporului nostru, care le-a zămislit pe treptele devenirii istorice, ele păstrând memoria timpului, coordonatele civilizației și culturii sale.

Istoriografia românească a fost constant preocupată de subiectul Școlii Ardelene, ca moment de referință în afirmarea și propășirea culturii naționale.

Activitatea Școlii Ardelene cunoaște două direcții fundamentale: prima, socio-culturală, decurgând din esența mișcării iluministe de emancipare a oamenilor prin educație și cultură, și cea de a doua direcție - de întemeiere și consolidare a unei culturi în limba proprie, elaborând lucrări istorice, lingvistice și teologice, traducând și adaptând din scrierile europene cărți de științele naturii și de filozofie.

Școala Ardeleană, afirmare de natură iluministă, socială, antifeudală, politică, cultural-religioasă și ideologică a românilor din Transilvania, pentru reforme sociale și drepturi politice, este legată, mai ales, de activitatea marilor cărturari: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior.

Chiar dacă mulți cercetători au analizat contribuția istorică, filozofică, filologică și lingvistică a corifeilor Școlii Ardelene totuși opera lor teologică a fost mai puțin studiată și este mai puțin cunoscută.

Prezenta lucrare este o continuare a cercetărilor pe care le-am întreprins în ultimii zece ani - de descifrare a manuscriselor și cărților religioase vechi ale cărturarilor Școlii Ardelene.

Pentru elaborarea prezentei teze de doctorat am utilizat atât documente primare: manuscrise și cărți religioase păstrate la Biblioteca Academiei Române din București; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, cât și fondurile de cărți religioase ale Bibliotecii Județene și ale fondului „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș, ale Muzeului Județean Mureș și ale Protopopiatului Ortodox Tîrgu Mureș.

De asemenea, am cercetat publicații din domeniile teologiei și istoriei, existente la Biblioteca Facultății de Teologie Greco-Catolică din Blaj, Biblioteca Universității din Oradea și Biblioteca Universității „Petru Maior” din Tîrgu Mureș.

Materialul prezentei lucrări a fost compactat în două volume.

Primul volum cuprinde partea propriu-zisă a lucrării (cele patru capitole, concluziile și bibliografia), iar cel de-al doilea volum conține anexele lucrării.

În primul volum, după studiul introductiv, un loc deosebit îl ocupă capitolul *Unirea cu Roma și schimbarea statutului civil și religios al românilor din Transilvania*, în care sunt amintite numele unor istorici și oameni de cultură care au fost preocupați de Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania; sunt prezentate principalele evenimente premergătoare Unirii unei părți

a românilor ardeleni cu Biserica Romei, în perioada 1697-1701 și este evidențiat rolul acestei uniri în evoluția istorică generală a întregului popor român.

Capitolul al II-lea, *Precursorii Școlii Ardelene*, evocă viața și activitatea ierarhilor *Inochentie Micu – Klein, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic și Grigore Maior*.

Al III-lea capitol se referă la *Școala Ardeleană – evidențiindu-i valențele iluministe europene și particularitățile cultural-religioase naționale*.

Capitolul al IV-lea este dedicat eruditului cărturar Samuil Micu și este structurat pe subcapitolele: *Repere biobibliografice; Samuil Micu - teologul; Opera didactică și de educație publică a lui Samuil Micu; Contribuția lui Samuil Micu la culturalizarea maselor*.

În cadrul subcapitolului *Samuil Micu – teologul*, am considerat că este necesar să insistăm asupra lucrării *Teologia moralicească sau bogoslovia*, apărută la Blaj în 1796, întrucât acest tratat nu a fost cercetat până acum în mod temeinic.

Teologia moralicească sau bogoslovia a fost primul manual de teologie morală apărut în limba română. Organizat sub formă de întrebări și răspunsuri, întregul conținut al lucrării se desfășoară sub semnul unei logici impecabile, dovedite și din dorința de a explica termeni, fapte, pilde din textele patristice sau din Sfânta Scriptură, necunoscute cititorului, iar formal este vizibilă structura textului argumentativ.

Deși este o carte deschizătoare de drumuri, opiniile lui Samuil Micu despre credință, morală și rolul bisericii își păstrează valabilitatea și astăzi. Samuil Micu abordează problemele morale legate de viața însăși, căutând mereu să dea răspunsurile adecvate comportamentului bunului creștin.

Samuil Micu a manifestat o preocupare deosebită față de patrologie și istoria bisericească. Cea mai importantă lucrare de istorie bisericească a lui Samuil Micu este traducerea în limba română a vechilor canoane bisericești: *Canoanele săboarelor a toată lumea și a celor nameasnice și ale Sfinților Părinți, ceale primite în Biserica Răsăritului*. Lucrarea are două volume: primul volum cuprinde codificările canonice ale apostolilor și ale primelor sinoade ecumenice, iar al doilea volum include canoanele Sfinților Părinți ai Bisericii Răsăritului.

Tot în cadrul acestui subcapitol, o atenție aparte a fost acordată *Bibliei de la Blaj*.

De asemenea, au fost evidențiate operele originale ale lui Samuil Micu: *De detoriile cinurilor călugărești și Teologie sau cuvântare de Dumnezeu*. *De descoperirea dumnezeiască*, Viena, 1798, ce se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.

În lucrarea manuscrisă *Teologie sau cuvântare de Dumnezeu, acum întâiu așezată și scrisă în limba românească de ieromonahul Samoil Klain de la Sad din mănăstirea Sf. Troiță din Blaj*, în Viena 1798, Samuil Micu a dorit să demonstreze că revelația lui Dumnezeu - fundamentul și esența

religiei creștine - este adevărată. În acest sens, autorul s-a oprit mai întâi asupra necesității revelației și a posibilității ei, iar apoi asupra semnelor prin care aceasta se realizează.

Pe întreg parcursul lucrării, care în opinia noastră a rămas neterminată, cărturarul blăjean a făcut mereu apel la filosofi sau la curente filosofice care neagă sau susțin existența revelației. Recursul repetat la filosofi, precum: *Aristotel, Pitagora, Platon, Plutarh, Socrate, Seneca, Euripide, Cicero, Homer, Spinoza, Voltaire etc.* sau la Sfinții Părinți: *Sf. Augustin, Toma de Aquino, Tertulian, Sf. Grigore Dialogul, Sf. Epifanie, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Chiril, Sf. Irineu, Sf. Ieronim, Sf. Isidor din Sevilla și Sf. Vasile cel Mare* sunt în măsură să vorbească de la sine despre orizontul cultural și teologic al autorului, precum și despre temeinicia lucrării în discuție.

Subcapitolul *Opera didactică și de educație publică a lui Samuil Micu* pune în lumină faptul că Samuil Micu face parte din prima generație de învățați români care și-au consacrat o mare parte a prodigioasei lor activități educării și culturalizării propriului popor, ca mijloc de propășire socială și economică a acestuia.

Ultimul subcapitol, *Contribuția lui Samuil Micu la culturalizarea maselor*, evidențiază activitatea desfășurată de către Samuil Micu în domeniile: istoriei, filologiei, literaturii și lexicografiei.

Ultima parte a primului volum conține *concluziile lucrării și bibliografia*.

Bibliografia cuprinde lista lucrărilor pe care le-am studiat pentru elaborarea prezentei teze de doctorat: manuscrise, cărți tipărite în cadrul Școlii Ardelene și lucrări din mai multe domenii: paleografie chirilică, istorie, teologie, istoria limbii române, istoria limbii române literare, dicționare etc.

Al II-lea volum al prezentei lucrări conține anexele: textul integral al manuscrisului *Teologie sau cuvântare de Dumnezeu acum întâiu așezată și scrisă în limba românească. De ieromonahul Samoil Klain de la Sad, din mănăstirea Sf. Troiță din Blaj, în Viena 1789. De descoperirea dumnezeiască, tomul I. S-au scris a doa oară mai cu mai bună așezare tot de mine, Samuil Klain, 1798* și ilustrații referitoare la personalități ale Blajului și la câteva dintre publicațiile apărute în cadrul Școlii Ardelene pe care le-am studiat în vederea elaborării prezentei teze de doctorat.

Literatura religioasă a avut un aport considerabil la păstrarea credinței creștine a neamului românesc, la promovarea culturii scrise, la menținerea conștiinței naționale a românilor de pretutindeni și a fost, deopotrivă, opera unor erudiți ierarhi ortodocși și greco-catolici din cele trei țări române.

Samuil Micu, prin viața, activitatea și opera-i de remarcabilă consistență, în domenii multiple și de mare însemnătate, s-a impus ca o personalitate de primă mărime a culturii românești.

Deși instituțional, cărturarul s-a format și și-a elaborat opera sub egida Bisericii Române Unite cu Roma, Samuil Micu a acordat în mod constant un loc prioritar ideii naționale, punând în lumină rădăcinile apostolice și patristica răsăriteană din care-și trage sevele creștinismul românesc, nealterat de diferențierile de organizare confesională apărute în timp.

Vedem în cărturarul polihistor și scriitorul Samuil Micu un om dăruit neamului său, de nobilă sorginte, dar pentru care emanciparea între popoarele europene rămânea un deziderat.

Teolog de clasă transnațională, precursor în lingvistica, filozofia și istoriografia românească, traducător cu un deosebit simț al limbii, cărturar în spiritul cumpenei dintre veacurile al XVIII – lea - al XIX - lea, Samuil Micu este un inițiator al renașterii noastre culturale.

Prin prezenta lucrare am căutat să aduc o contribuție la aprofundarea cunoașterii operei lui Samuil Micu, oferind specialiștilor și oamenilor de carte, în general, noi orizonturi de cercetare a spiritualității românești din veacul Luminilor.